

ԼԵՐԵԼԵԱԸ

ԲԱՆԱԽՈՐԷՐ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԴՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱԽԱԿԱՆ

36րդ ՏԱՐԻ

1906

21 ՍԵՊՏ. ԹԻԻ 39

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ

Մ. ՄԱՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԻԶՄԻՐ

M. MIHASALIAN GAS S. 116

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Տարեդարձ ջննդեան վեճ. Սուլիմանի	959
Ն. Հ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ	Գիտութիւն. Կրօնք եւ Հրաշք	961
Գ. ԽԱՆՃԵԱՆ	Գլխ. Գիւտերը եւ Իրենց Ազդեցութիւն.	966
Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	Կրօնական Կրթութիւնը	970
Մ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ	Պագշոս Երազ	973
Յ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ	Հրաշալի Բժշկութիւններ	974
Յ. ԱԼՓԻՍՐ	Գլուխ-Գործոց մը	978
	Լրաջազ	982

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ԱՏԵՓԱՆ ԻՓԼԻՔՃԵԱՆ

Պատիւ ունի ծանուցանելու Արգոյ Հասարակութեան թէ երկուշաբթի (7/20 Օգոստոս) իր Եռասուփի ֆէրիանէէն փոխադրուած է Ֆրանկաց թաղ իր նոր վաճառատունը:

Երկուստ յաճախորդ պիտի գտնեն նոր վաճառատան մէջ հետեւեալները. Բրդեղէն, Մետաքսեղէն, Տպածոյ, Մուսլին, Պօնթթըրի (Ֆանէլա շապիկ գօշարօ) Ֆլանէլ, լինոյի կտու, Խասա, շրջագգեստի եւ տան համար ամէն տեսակ կտաներ են. ևն.:

ԽԱՐԲԵՐԴԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Մեր Խարբերդի Մեծ. գործակալը հրաժարած ըլլալով, թերթիս գործակալութիւնը ստանձնած է Մեծ. Գեղամ էֆ. Սամուէլեան, որու կրնան դիմել փափաքողք բաժանորդագրուելու եւ բաժնեգիրներն վճարելու համար:

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

Յ. ԱԼՓԻՍՐ

Մ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ՕՐ. Զ. ԲԱՐԱՆԱՄԵԱՆ

Յ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Լ. ՄԵՍՐՈՊ

Կ. ՆԱԻԱՍԱՐԴ

Տ Ա Ր Ե Դ Ա Ր Ձ

Ծ Ր Ն Ն Պ Ն Ա Ն

ՕԳՈՍՏԱՓԱՌ ՂԱԶԻ ՍՈՒԼԹԱՆ

ԱՊՏ - ԻԻԼ - ՀԱՄԻՏ Բ. ԿԱՅՍԵՐ

ՄԵԾԱԶՈՐ ԻՆՔԵԱԿԱԼԻՆ ԹՈՒՐԿԻՈՑ

ԱՅՍՕՐ, 24. Սեպտեմբեր. Թուրքիոյ մեծադօր. վեհապետին՝ Օգոստափառ ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ - ԻԻԼ - ՀԱՄԻՏ ԿԱՅՍԵՐ ծննդեան բարեբաւտիկ տարեդարձն է, այն երջանկաբեր օրը՝ որուն անհամբեր եւ անձկանօք կ'սպասեն Օսմ. պետութեան հպարտակաւ բիւրաւօր. ժողովուրդները՝ միահամուռ. ցնծութեամբ. և երախտադիտական խանդավառ. ցոյցերով. տօնելու համար իրենց սիրեցեալ. և գթառատ. վեհապետին ծննդեան բարեբաւտիկ տարեդարձը. Որդարեւ, Ն. Կ. վեհափառ. թեան բիւրաղան բարիքները և շնորհները վայելող միլիոնաւոր հաւատարիմ հպատակներ. ո՛ր իսկ մայրկեան մի կ'մոռնան թէ իրենց նիւթական ու բարոյական բարգաւաճումը, իրենց բարօրութիւնը, իրենց անդօրր. ու խաղաղութեան կեանքը, վերջապէս իրենց բովանդակ երջանկութիւնը կ'ապրտին միայն և միմիայն Օսմանեան կայսրութեան մեծագործ ինքնակալին իմաստուն, երկրաշէն և հպատակասէր ոչւոյն և քաղաքա.

կրթիչ հանճարին. սակայն ժողովրդական այս ղեղեցիկ գիտակցութիւնը աւելի՛ ևս կ'շեշտուի, աւելի՛ ևս ընդհանրական ձևով մը, աւելի ևս ջերմագին երախտագիտութեամբ մը կ'արտայայտուի Ն. Կ. Վեհափառութեան բարերաբանիկ ծննդեան տարեգարձը եղող այս օրը, իբր մին տարւոյն այն զոյգ մը նշանակալից ու միանգամայն նշանաւոր օրերէն որոնք մեր Օգոստափառ Վեհապետին մեծագործութիւնները տարփողելու և ԱՆՈՐ թանկագին բարիքները յիշելու սահման ուած հանգրուանները կ'կաղմեն:

Անթիւ են այդ մեծագործութիւնները, անսահման են այդ բարիքները որոնք անխտիր կ'տարածուին ու ի գործ կ'դրուին տէրութեան բոլոր մասերուն մէջ. ամէն ցեղի և ամէն կրօնի պատկանող միլիոնաւոր հպատակներու բարօրութեան և զարգացման համար. Ն. Կ. Վեհափառութեան արթուն և ի մասսային քաղաքագիտութեան շնորհիւ է որ Օսմ. Պետութիւնը, երկիրը և ժողովուրդը համընթացօրէն և հսկայական քայլերով կ'յառաջանան օրէ օր տնտեսական, ճարտարարուեստական, կրթական, առևտրական, երկրագործական և ընդհանուր քաղաքակրթութեան շաղկին մէջ:

Եւ այս երջանկաւոր թիւ է որ Օսմ. լայնատարած Կայսրութեան բովանդակ կողմերը ամէն կարգի բիւրաւոր հպատակներ մեծաշուք հանդէսներով և հանրային խրախճանութիւններով կ'տօնախմբեն՝ այս ամէն բարիքներուն աղբիւրը եղող իրենց Օգոստափառ Վեհապետին ծննդեան բարերաբանիկ տարեգարձը. հանդիսաւորապէս կ'արտայայտեն իրենց երախտագէտ զգացումները և օրհնութիւններ ու մաղթանքներ կ'վերառաքեն առ Բարձրեալն Աստուած ԱՆՈՐ թանկագին կենաց և արեւշատութեան համար:

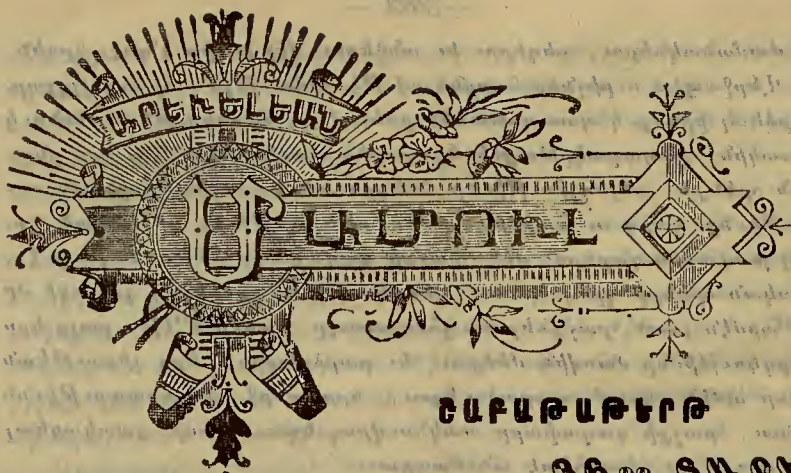
Ժողովրդեան այս միահամուռ երախտագիտական արտայայտութեան և ջերմագին մաղթանքներուն խառնելով իր ձայնը և իր հաւատարմական զգացումները յայտնելով այս գեղեցիկ առթիւ. Ա. Մահալ կ'գոչէ ցնծագին:

ԿԵՑՑԷ՛. ՅԱԻԵՐԺ ԿԵՑՑԷ՛

ՕԳՈՍՏԱՓԱՌ ՍՈՒԼԹԱՆ

ԱՊՏ-ԵՒԼ-ԷԱՄԵՏ Բ. ԽԱՆ ԱԱԶԻ

ՄԵԾԱԶՕՐ ԻՆՔՆԱԿԱԼՆ ԹՈՒՐԳԻՈՅ

ՀԱՄԱԹԱԹԵՐԹ

ՅԾ ԲԴ ՅԱՅԹ

21 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1906

ԹԻԻ 39

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ, ԿՐՈՆՔ ԵՒ ՀՐԱՇՔ

ԱնՈՒՔ որ կ'սիրեն զիսութեան եւ կրօնի մէջ հակառակութիւններ տեսնել, շատ հաճոյք կ'զգան հրաշքը մատնանշելով։ Ոմանք կըսեն թէ ո եւ է հրաշք մը տեղի ունեցած չէ այնպիսի ձեռնհաս անձերու առջեւ, որոնք կարող եղած ըլլան ստուգել իրողութեան մը հրաշալի հանդամանքը, ուստի յանուն փորձառութեան հրաշքը պատմութենէ փտարել կուզեն։

Ուրիշներ հրաշքի մէջ ընական կարգի ընդհանում կամ խտրութիւն եւ անոր օրէնքին դէմ անիրականալի կանոնադաշտութիւն կամ լուսնաբարութիւն մը տեսնելով զայն անկարելի կ'հռչակեն։

Կան որ կըսեն թէ հրաշքը ընդունիլը զԱստուած վարկաբեկ ընել է, կատարեալ եւ անփոփոխ կերպով հաստատուած վերնաշխարհի ճշմարտութիւնը կամայական եւ փոփոխական դարձնել է։

Դարձեալ կան որ հրաշքի գաղափարը Աստուծոյ անկեղծաւոր բարութեան հետ անհաշտ կ'գտնեն, առարկելով որ եթէ Աստուած մերթ ընդ մերթ իրերու եւ իրողութիւններու սովորական ընթացքը փոխելու համար աշխարհային դրոժներու կ'խառնուի, ինչո՞ւ միշտ եւ բոլոր աշխարհի համար չըներ, ի՞նչ պատճառով ամէն հիւանդ չի բժշկել, ամէն անօթիին հաց չի տար, յաճախ տարափոխիկ եւ համաճարակ հիւանդութիւններ իրարու կ'յաջորդեն, երաշտներ, սովեր, ողողումներ, երկրաշարժեր, նաւաբեկութիւններ տեղի կ'ունենան, ինչո՞ւ չի միջամտեր, մի՞թէ արդարադատ Աստուած։

ծը ժամանակներու, տեղերու եւ անձերու մէջ խտրել կ'ընէ, յըսեն Վերջապէս ուրիշներ հարցնելով թէ հիմա ինչո՞ւ հրաշք չըլլար, դարձեալ իրենք կ'պատասխանեն ըսելով որ մարդկութեան մասուկ հասակին, քաղաքակրթութեան ստորին աստիճանին մէջ, երբ բնական օրէնքի անյեղլիութիւնը ճանչցուած եւ տիեզերքին անհունութիւնը, կարգ ու սարքին անփոփոխելիութիւնը զիտցուած չէր, այդ խաւարին դարերու մէջ հրաշքի գաղափարը անխուսափելի էր, բնական օրէնքի վրայ բնաւ տեղեկութիւն չունեցող զաւակի մը իր հօրմէն լսած հրաշքներուն չհաւատալը հրաշք մ'էր, բայց երբ մարդկութիւնը մոռովն մեծցաւ եւ բարձրացաւ, երբ գիտութեան լոյսը ամէն կողմ տարածուեցաւ, երբ լուրջ քննադատութիւնն սկսաւ, հրաշքի գաղափարը տակնուվրայ եղաւ, անոր յատկացեալ հաւատքն ալ հետզհետէ անհետացաւ:

Հրաշքի մասին փորձառութեան, գիտութեան եւ պատմական քննադատութեան անուշով եղած սոյն առարկութիւնները հիմնովին հերքել թէեւ շատ դժուար է, բայց այդ առարկութիւնները նոյնութեամբ ընդունելն ալ դարձեալ փորձառական, գիտական եւ պատմական պատճառներով ներելի չէ: պայմանով որ խնդրին մէջ գերբնականի վէճը միտ չգտնայ:

Անհատական սահմանափակ փորձառութիւններու, բնական զիտութիւններէ վեր ի վերայ քաղուած ծանօթութիւններու եւ պատմական հարեւանցի քննութիւններու վրայ արձակուած պատգամները նուազ խոտելի չեն քան այն քտրացեալ վճիռները զոր: թունդ պահպանողականները սովորած են առանց որոշ բացատրութեան իրէպս կամ յանդէպս շեշտելու:

Սկեպտիկ մը շատ կ'սխալի երբ ռաթիկ անուանած ժողովուրդին ստուար մասը կրօնական հաւատքի քննիւմ մէջ ինք իրմէ եւ բոլորովին այլանդակին հակամէտ կ'ցուցնէ:

Եթէ հրաշքը տգիտութեան արդիւնք ալ նկատուի, այդ տգիտութիւնը տակաւին վերցուած չէ եւ բոլորովին վերնալիք ալ չունի:

Իսկապէս անտեղի չէ երբ հասարակ մահկանացուները իրենց չորս կողմ հրաշալիք կ'տեսնեն. ուսմիլը եթէ հրաշքներու հաւատալու մասին երբեմն կ'չափազանցէ, մէկէ աւելի պատճառներ ունի:

Եթէ հրաշքը իբր գերբնական կամ որ աւելին է իբր հակաբնական իրողութիւն մը չ'նկատուի, այլ միայն համարուի արդիւնք մը, որու պատճառը մարդուս քննութեանէն կ'խուսափի, այդ կարգի հրաշքները միշտ գոյութիւն պիտի ունենան որովհետեւ մարդկային անձուկ միտքը երբեք չպիտի կրնայ անսահմանը չափել, այսինքն հունաւորը անհունը պարփակել, եւ մարդիկ այս կեանքի մէջ տղայամտութենէ չ'պիտի կրնան ազատիլ եւ մինչեւ անգամ կարելի է ըսել թէ որչափ աւելի բարձրանան, մտաւորական լոյսերը որչափ աւելի տարածուած տեսնեն, այնչափ աւելի պիտի գգան թէ իրենք

չտա պզտիկ են։ Այս կերպով վրտունը միշտ պիտի ունենայ իր տի-
կերական տոնղոճումները եւ չափեր նախագամ պիտի համարեն
ոտմիկին յարգանքով լեցուած հիացումները ունենալ քան թէ գրա-
նականին հանկուկ լուծելու համար թափած անդօր ճիգերուն տակ
անտանելի մատանջութեան ենթարկուիլ։

Ուստի հրաշքը որչափ ալ աւելորդապաշտ դարեւու հետ անա-
տանջութիւն ունենայ, որչափ զայն չարաչար դորձած ողներ գտնը-
ւած ըլլան, իրենք զիրենք ճշմարտութեան կատարեալ սիրահար հո-
չակողներէն ոմանք որչափ ալ հրաշապատումները խաբկայութենէ
ծնունդ առած եւ ազիտութեան մէջ անոճ նկատեն, աններելի պիտի
ըլլայ գէթ գիտական տոճմով հրաշքի հաւատալը բոլորովին անո-
տիապաշտութեան համարել։

Միւս կողմէն հրաշքի ցատագովներն ալ իրենք զիրենք անպաշ-
տապաշտութիւններու տարած են։ Ասոնք նախ հրաշքը կընդու-
նին իբրեւ իրողութիւն մը, որ իրերու յատուկ եղած բնական ներ-
գործութենէ տարբեր արդիւնքով առաջ կուգայ, երկրորդ զայն
պատմականօրէն հաւաստի կ'նկատեն, երրորդ կրօնի հաստատու-
թեան, այսինքն ճշմարտութեան իբրեւ նշան եւ կնիք կ'համարին։

Նախ՝ բնութեան օրէնքները եւ այդ օրէնքի միութիւնը, զանա-
ղանութիւնը եւ ներդաշնակութիւնը հրաշալի նկատելու հարկա-
դրուած ենք, բայց կարելի՞ է այդ օրէնքը բնաբարել, այսինքն
Աստուած կ'թողո՞ւ որ միւսնոյն պարագաներու մէջ տարբեր ար-
դիւնքներ առաջ գան, այս խնդիրը զմեզ կրնայ տանիլ լատ հեռու-
ները, որոնց պէտք չունինք, թէ եւ «ղիւրին է որ երկինք ու երկիր
անցնին, քան թէ օրէնքէն նշանակեց մը ինչայս խօսքը բնական
օրէնքին ալ կ'յարմարի, բայց այս կէտը յուզողը պէտք է վէճով
սկսի, վստահ ըլլալով որ վէճով պիտի վերջացնէ. միայն թէ բո-
նութեան անձանթ ոյժերն ու արտաբովոր եղելովներն ալ անու-
րոնալի են, Ականաւոր գեանականներու եւ վստահիլի անձնաւոր-
ութիւններու, բազմաթիւ փորձերն ու խորագնին բնութիւնները
հաստատած են թէ բնութեան մէջ մեր ներսը եւ մեզմէ դուրս կան
այնպիսի գործութիւններ, որոնց մեծ մասը առյաւէտ չ'պիտի կրնան
զրականապէս որոշուիլ եւ ճշդուիլ։

Առ իշդոյէ լաւագունին մինչեւ հիմա ընդունուած եթեր անու-
նը այսօր ճառագայթային, վաղը ուրիշ նիւթի կամ գործունէութեան
կարելի է փոխել, մտային թելադրութիւնը, հոգեկան հաղորդակ-
ցութիւնը, հեռազգացութիւնը, ասղեանականի եւ անդեանականի յա-
րաբերութիւնը, մամանակակից պիտանկաններու ընդունած սկզբ-
բունքով ներելի է բացատրել, բայց այդ ամէնով գիտական տոնղ-
ժուածները վերջնականապէս լուծուած չեն կրնար համարուիլ։

Հիմաւի են այն ներգործութիւնները, զոր ունին զգացումները
գաղափարներն ու կամքը ֆիզիքականին վրայ նմանապէս գիտա-

կան փորձառութիւնները կ'հարկադրեն ընդունելու թէ մարդկային հոգւոյ շարժումները կրնան առանց արտաքին նշաններու հաղորդուիլ ուրիշ անձներու, եւ մարդու մը հոգեկան զօրութիւնները կրնան ուրիշ մարդու գործարանաւորութեան եւ նոյն իսկ անդործարանաւոր նիւթի վրայ ազդել :

Այդ ներգործութիւնները տեղի կ'ունենան շատ անգամ մի եւ նոյն անձի մէջ, երբեմն անձէ մը ուրիշի եւ երբեմն անձէ մը առարկայի վրայ :

Հաւատքն ու սէրը, որոնք երկինքն ու երկիրը իրարու միացնող զօրաւոր կապեր են, այս մասին նշանաւոր արդիւնքներ ընծայած են. Տեոատես կնկան բուժուելու պարագաները ով որ պարզ կերպով մը քննէ, անմիջապէս պիտի համոզուի թէ «*Zur Wahrheit*» (Մատթ. Թ. 21) խօսքը պիտական մեծ ճշմարտութեան մը ամփոփումը կ'ներկայացնէ. ճշմարիտ գիտութիւնը միշտ հաստատած է հաւատքի եւ սիրոյ ինչպէս նաեւ կասկածներու եւ տառապանքներու թիւերը, եւ հաւատաբուժութիւնն ինչպէս այսօր նոյն եւ միշտ իրաւունք պիտի ունենայ բուժման միջոցներու մէջ կառուելու տեղ մը բռնելու :

Երկրորդ հրաշքներու պատմական վաւերականութեան համար ալ իբրեւ խարխիւ կրնայ ծառայել հաւատաբուժութիւնը, որովհետեւ ուխտատեղիներու սիւներէն մին ալ հաւատոյ վրայ հիմնուած է, միայն թէ անոնց շէնքը յաւելուածոյ մասեր շատ ունեցած է, արդարեւ հրաշքներու պատմութեան մէջ սէրն ու հիացումը մեծ դեր կատարած են. Մարգարէներէ եւ սուրբերէ շատերուն վերագրուած հրաշքներու պատմութիւնը երբ ուշի ուշով քննուի, պիտի տեսնուի որ աւելի անոնց աշակերտներուն եւ հետեւողներուն զմայլումն է, որ զոհացում ստանալու ճիգեր թափած է. ասոր համար է որ կրօնն թէ պատմութեան մէջ անցած հրաշքներու մեծ մասը վերջէն յերիւրուած է :

Երրորդ՝ հրաշքը կրօնի հաստատութեան իբրեւ նշան համարելը խնդրոյն ամենէն կարեւոր կէտն է, զոր միանձնադատան հրապարակագիրներու կողմէ պատրաստուած հաւաքածոյի մը մէջ Ժ. Թ. Սընտրելէն մասնաւոր ուշադրութեան առած է. յիշեալը հարցնելով թէ մարդիկ պէտք կամ իրաւունք ունի՞ն հրաշքները կրօնի ճշմարտութեան համար փաստ կամ ապացոյց համարելու, մեծ խորհողներու հետ ինք կ'պատասխանէ թէ կրօնքը հրաշքի անհրաժեշտ պէտք մը չունի, որովհետեւ, կըսէ, բարոյական ճշմարտութեան եւ ֆիզիքական հրաշքի մէջ ո եւ է առնչութիւն մը չ'կայ, հարիւրաւոր հրաշքներ կամ անոնց չգոյութիւնը բարոյական եւ հոգեկան ճշմարտութիւն կամ ստութիւն մը չեն կրնար ապացուցանել. Ենթադրենք որ մէկը քարոզեց ըսելով թէ տառելութիւնը սէրէն աղէկ է եւ օձ մը բռնեց անմիջապէս առով սէրը իր յարգը չի

կորսնցներ

Սաղմոս, Եսայի, Աւետարան եւ Առաքելական թուղթերը իրենց բարոյական գեղեցկութիւնն ու գորութիւնը հրաշքի չեն պարտիր, լերան քարոզը եւ Պողոսի սբոյ վրայ գրածները հրաշքի պէտք չունին, կրօնքը հաստատուելու համար նոյն օրինակ հիման մը կարօտութիւն չունի, կրօնը բոլորովին կ'տարբերի հրաշքէն, ճշմարիտ կրօնի հիմը բնական եւ յաւիտեանական կերպով դրուած է հոգւոյն մէջ ուր անջնջելի կ'մնայ, հրաշք տեղի ունեցած ըլլայ կամ ո'չ, դա չին եւ նոր պատմութիւնները կապացուցանին թէ հրաշքը կը բռնի ճշմարտութեան յայտարար նշաններէն չէ, այսինքն միշտ սրբութեան կենք չի կրել, զայս Ա. գիրքն ալ կ'հաստատէ, Փարաւոնի մօզերն ալ իրենց կախարդութեամբ գաւազանները օձի կամ վիշապի փոխեցին (Ելք. է. 10-11.)

Աւետարանին մէջ ալ ըսուած է թէ «Սոս ֆրիստսներ եւ սոս մարգարէներ պիտի ելլեն, եւ մեծամեծ նշաններ եւ արուեստներ պիտի ցուցնեն, միևնչեւ իսկ եթէ կարելի ըլլայ ընտելաներն ալ մոլորեցընեն» (Մատթ. ԻԴ. 24) զարձեալ ուրիշ տեղ մը գրուած է ԲՆՆ «Եստեր» այն օրը ինծի պիտի ըսեն, Տէ՛ր տէ՛ր, չե՞ որ քու անուանող մարգարէներն ըրինք, եւ քու անուանող դէտեր հանեցինք, եւ քու անուանող շատ գորութիւններ ի գործ դրինք (այսինքն հրաշքներ ըրինք), եւ անասեն անոնց պիտի ըսեն քեւ եւ երբեք ձեզ չեմ նանչնար, մեկդի՛ գացի քու քով, որքա՛ն որ անտեղեկութիւն կ'գործեիք» (Մատթ. է. 22-23)։ Վերջապէս յայտնութեան մէջ յիշուած զազանին, վիշապին եւ սուտ մարգարէին նշաններն ալ (Յայտ. ԺԳ. 13-14. ԺԶ. 13-14. ԺԺ. 20) կը ցուցնեն թէ հրաշքը ճշմարտութեան հետ համապատասխան (adéquat) չէ եւ ոեւէ համեմատութիւն չունի, այսինքն օտարութիւն եղած է մէկ կրօնքի վերաբերեալ հրաշքները ընդունիլ եւ ուրիշները մերժել, մինչդեռ բարոյական ճշմարտութիւն մը որու կողմէ ալ ըսուած ըլլայ, անկարելի է նոյն դիւրութեամբ մերժել։

Զկարծուի որ Յիսուս՝ անձուկ միաքով հրաշքներու հաւատացողներու պէս կ'իտրնէր եւ դարձեալ անոնց պէս այլամիտ գրութեան մը կ'հետեւէր, ընհակառակը Յիսուսի առհասարակ բոլոր հրաշքներու հանդէպ ուղղակի բռնած դիրքը շատ աւելի ուշադրաւ է։

Յիսուս երբէք ըսած չէ՝ թէ հրաշքի հաւատալ պէտք է այն մասին ակնարկութիւն մը անգամ ըրած չէ, իր քարոզութիւնը սիրոյ եւ ճշմարտութեան վրայ հիմնած է եւ ոչ թէ հրաշքի։

Յիսուս կ'պատուիրէր որ ամէն անհատ թէ՛ Աստուծոյ եւ թէ՛ իր նմաններուն հետ բանաւոր, յարգալից, սիրալիր եւ բարեացակամ վարմունք մ'ունենայ եւ ո'չ թէ հետաքրքիր ըլլայ տեսնելու տալ բօրինակ եւ աւելորդ իրեր եւ իրողութիւններ, որոնք խիղճի վրայ ու եւէ՛ աղբեղութիւն մը չունին։ Յիսուս ուղիղ միաքով, մաքուր

սիրտով եւ առաքինի վարքով ապրելու յարմար կրօն մը կը քարոզէր, մինչդեռ Իսրայէլի ժողովուրդն էր որ սքանչելիքներով եւ արտաքին երեւոյթներով եւ պերճ ցուցադրութիւններով լեցուն կրօնք մը կ'ուզէր:

Այս պատճառով է որ «Զի՞ քի ազգս այս նշան խնդրե» (Մարկ. Լ. 13) հարցման մէջ տխրազդեցիկ ցաւ մը կ'յայտնէր, արդարեւ ցաւալի էր որ ժողովուրդը փոխանակ իր վարդապետութեան ճշտութիւնը՝ նկատողութեան առնելու՝ նշաններ եւ հրաշքներ կը փնտռէր եւ այդ կերպով բոլորովին անհոգ եւ անտարբեր կը մնար հոգեկան եւ բարոյական ճշմարտութիւններու հանդէպ: Որոնք նշաններու եւ հրաշքներու պէտք չունէին, այլ ուղղակի բանակա-նութեան, սրտի եւ խիղճի հետ յարաբերութիւն ունենալով լի ու լի կ'ըսէին իրենք զիրենք ապացուցանելու:

Ուստի լաւ է որ ամէն ոք հաւատայ եւ համոզուի թէ Աստուած անփոփոխելի օրէնքներով կ'կառավարէ զաշխարհ, այդ օրէնքներու վանազանութիւններն ալ բարի են եւ սիրոյ արդիւնք, եւ ամէն ցաւ եւ տառապանք դանձնք չյարգելէն առաջ կուգան, եւ այն անձը որ ինքզինք հրաշքի սիրահար կ'ըլլայ, թող զայն փրնալով, բարոյական օրէնքի պարզութեան եւ վսեմութեան մէջ, որուն եւ ոչ մէկ գիտուն եւ իմաստասէր չեն կրնար հակառակիլ:

ՆԱԶԱՐԷԹ Լ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԳԼԽԱԽՈՐ ԳԻՒՏԵՐԸ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Գ. Գ Ի Ր Ը

Գծազրութիւնը, քանդակագործութիւնը եւ նկարչութիւնը տե-սակ մը գիր էին՝ բուն գրին հնարումէն առաջ, նկարչութիւնը վերացական հանգամանք մը ունի բաղդատմամբ քանդակագործութեան: Նոյնն է նաեւ գծազրութիւնը՝ հանդէպ նկարչութեան: Գրծազրութիւնն ալ, իր կարգին, երկար ժամանակ կերպրկուելով, նորօրինակ վերացումի (abstraction) մը կը յանգի, այսինքն գիրին որու ազդեցութեան ոյժն անհուն պիտի ըլլայ:

Առաջին գիրը՝ առարկաները կը ներկայացնէ պարզաբար, երկրորդը քոյց կուտայ վանկերը որոնք կը կազմեն առարկաներու ա-նունը: Իսկ վերջինը՝ որ ամենէն ճիշտն է, կը ներկայացնէ նախ-նական ձայները՝ որ կը գտնուին այս անուանց մէջ: Այս տեսակէ-տով, մեր նիւթին համար, այսքան ըսելը բաւական է՝ Նոյնպէս

պարզելու չենք աստ թէ ինչպէս մարդկութիւնը զանազան եղանակներով փորձեց գրի հարցը լուծել, տիեզերական ղգալի պէտքի մը ազդեցութեան տակ, այն է կարեւոր եղելութեանց յիշատակութեան պահպանումը:

Քառական է որ ըսենք թէ Եգիպտոս միայն ամբողջական յաջողութիւն ունեցաւ այս մասին, եւ թէ այս գիւտին յղացման պատիւը պարտէր մանաւանդ անոր վիճակի՝ քան ուրիշ որ եւ է երկրի, այն բացառիկ ջանքերուն պատճառաւ՝ զորս ի հանդէս բերաւ ճարտարագիտութեան եւ քանդակագործութեան մէջ միեւնոյն ատեն աղետապետական եւ յղերական այն շինութիւններով՝ որոնց մէջ կը շնչոտուի յայտնի գերակշռութիւն մը՝ ի նպաստ կղերին: Եւ այս վերջնոյն ազդեցութիւնն այնքան զուգնաքեայ չէ, որչափ կը կարծուի Բոլոր մարդոց մէջէն, կղերն է որ ամենէ աւելի զոգացած պէտք է ըլլայ գրի հարկաւորութիւնը, որովհետեւ անիկա արհեստով՝ ուսուցիչն է ուրիշներու: Ո՛վ որ կուսուցանէ, ստիպեալ է որ եւ է չափով պահպանել յիշատակներն անցեալին եղելութեանց: Անցնինք այժմ հետեւեւորութեանցն այս գիւտին: Այնքան հետեւ կերթան անոնք, եւ այնքան աւաջ՝ ընկերային կարգերու մէջ, եւ այնքան խորերը՝ մարդկային մտքին, որ ատով իսկ մարդ շինութեան կը մտնուի զանոնք ցայտուն կերպով ի վեր հանելու համար: Լեզուէն եւ կրակէն յետոյ, դրութիւնը արդիւնքներու տեսակէտով, անվիճելիօրէն առաջին տեղը կը գրաւէ: Առանց անոր մարդկութիւնը կը նմանի մէկու մը՝ որ գլխէ կը յիշէ, եւ կամ ինչ որ յոռեգօյնն է, անճշգորէն կը յիշէ առջի օրուան ըրածը, Գիրը՝ մարդկային ցեղին հաստատուն անեղծ յիշողութիւնն է:

Ինչ ընելը եւ ո՛ւր կէ դալը գիտնալէ վերջ, մարդ կրնայ նաեւ օր մը պիտնալ թէ ո՛ւր կերթայ եւ ինչ ունի դեռ ընելիք: Քաղաքական դէպքերու պահպանման՝ այսուհետեւ կարելիութիւնն ինքնին բան մէկ. բայց ինչ որ անհունօրէն աւելի ազդեցիկ է, կարելիութիւնն է այն՝ պահպանելու ղխողութիւնները, հնարումները կամ մտածութիւնը բացառիկ անձանց գիտութեանց եւ արուեստներու մէջ: Մարդկութիւնն այժմ ի վիճակի է օկսիւտ իր հանրագիտարանը՝ որ երբէք չպիտի աւարտի:

Գիրը ոչ միայն յատկութիւնն ունի պահելու ընկալուած գաղափարները, այլ նոյն իսկ նոր գաղափարներու ծնունդ կուտայ: Ամեն մարդ, նոյն իսկ անիկա՝ որ կարողագոյնն է անճեղհելու ցեղին մտաւորական գանձը, նախորդներու աշակերտն ըլլալէ յետոյ միայն կրնայ հասնիլ բարձր աստիճանի մը: Ընդունելով մտքին մէջ ինչ որ հինքիւ աւանդուած է, մարդ ի վիճակի կըլլայ օր մ'ալ ինք յառաջ բերելու նոր ծանօթութիւն մը:

Գրին հնարումէն առաջ, մարդուրիշի մը խօսքը կարճ հետաւորութենէ մը միայն կը լսէր: Գաղափարներու հաղորդումները կը

սահմանափակուէին ապրուած անմիջական կեանքի մէջ լոկ, կամ շատ շատ, աստիճան մը կը տարածուէր տեղափոխութեամբ անգաղար ճամբորդութեամբ, Բոլոր ասոնցմէ դուրս, կայ խօսք մը ուր կէ ի հարկէ զրկուած էր մարդ մեռեալներուն խօսքը:

Արհամարհելի բան մը չէ, երբ գրին շնորհիւ, ուշադիր աշակերտը կրնայ լսել նախորդներու խօսքը, ոչ թէ մէկ անգամ, այլ որքան որ ուզէ, կրնայ խորհիլ անոր վրայ, ուզածին պէս կրնայ օգտուիլ անկէ:

Հակադարձօրէն, գրէն առաջ մարդուն ազդեցութիւնը իր նմաններուն վրայ կարի սահմանափակ շրջանակի մը մէջ գոյութիւն ունէր. իրապէս միայն իր շուրջն ապրողներուն վրայ էր ան: Գիրը մարդկային գործունէութեան առջեւ անսահման դաշտ մը կը բանայ. Այլ եւս մարդ ամէն տեղ է, տեսակ մը ամենուրեքութիւն (*omnipresence*) կ'սկսի մարդուն համար՝ որ կը խորհի կամ կ'զգայ ուժղնօրէն: Մէկ հրկու մեծ մարդեր աշխարհի ընթացքը փոխած են, կ'ըսուի, բայց կը մոռնան թէ որո՞ւ կը պարտին զայն: Իրական գիւտի մը անծանօթ հնարիչները՝ իրենց ձեռքին մէջ դրած են այնպիսի լծակ մը, առանց որու պատմութեան այս մեծ գործիչները, խումբ մը մարդիկ հազիւ պիտի կրնային շարժել, եւ իրենց ազդեցութիւնը լոկ տեղային պիտի ըլլար:

Եթէ գիրը երբէք գոյութիւն ունեցած չըլլար, մեր ծանօթութեանց միջերը անբաղդատելիօրէն աղքատ պիտի մնար: Ասիկա ճանչցուած, հաստատուած է. Բայց ինչ որ նուազ զիտուած է, այն է թէ մարդկային միտքը ինքն իր մէջ, իր կարողութեանց եւ գորութեանց մէջ շատ տկար մնացած պիտի ըլլար: Մեծ խորհողները բռնակնաւար, խորութեան, ճոխութեան եւ ճշտութեան աւելի ցած աստիճանով մը պիտի մտածէին: Ի՞նչ, միթէ գրելու, մոմատախտակներու (*tablette*) վրայ փորագրելու կամ սպիտակ յատակի մը վրայ նշաններ սեւագրելու այս պարզ իրողութենէն՝ կախում պիտի ունենար միտքը: Առանց կասկածի, ինչպէս որ կախում ունէր նախապէս ձայնական յօրինուածութենէն: Առանց լեզուին օգնութեան գրեթէ ընաւ չխորհի մարդ, եւ դարձեալ, տարբեր կերպով կը խորհի գրին օգնութիւնն ունենալուն կամ չունենալուն համեմատ: Գրով խիստ թանկագին յատկութեան մը տէր կ'ըլլայ մտածողը, այն է կրկին աչքէ անցնել իր գործը, այնքան անգամ որ ուզէ, ու երկար միջոցէ մը վերջ՝ օտար վկայի մը պէս նայիլ անոր, սրբագրել զայն, ու նաեւ սրբագրութիւնները դատել իսկ:

Նշանաւոր փամփակակիցներու՝ Պիւֆօնի մը, Կէօթէի մը կենսագրութենէն զիտեմք թէ, ինչպէ՛ս եւ ի՞նչ յաջորդական կրկնուած բարեխիղճումներու շնորհիւ յառաջ եկած է հմտալից կամ կատարեալ գործ մը, ու զիւրաւ կըմբռնենք թէ այս աշխատութիւնն անկարելի էր գրէն առաջ:

Եթէ խօսքը պայմանն է եղած մտածման առաջին փուլին, բա-
նաստեղծական, պերճախօս մտածման, գիրը ստեղծած է քննասիրա-
կան ոգին, Երեւակայելու է այն դաւալի պայմանները՝ որոնց ներ-
քեւ կը գտնուէր հանճարեղ մարդը՝ գիրին չգոյութեամբ:

Չկրնալով գրել, ստիպեալ է խօսել, Ուրիշներուն կը խօսի, եւ
ինքզինքին կը խօսի: Կը շարագրէ՝ աւելի կամ նուազ բարձր ձայ-
նով. բայց ամեն պարագայի մէջ, կը յանկարծաբանէ միշտ իր միտ-
քին փոփոխումներուն համեմատ կը շարժի, իր գաղափարներու թե-
լին կը հետեւի որ կը քակուի անդադար ու միտքը չկրնար ետին
նայուածք մը նետել՝ կտրած ճամբան քննելու համար. խիստ լաւ
կզգայ թէ ուղին կորսնցնելու վտանգին մէջ է: Յետոյ՝ երբ վախ-
ճանին կը հասնի, իր միակ մտածումը՝ վերստին անցնիլն է միեւնոյն
ճամբէն, հաստատելով իր յիշողութեան մէջ յաջորդական քայլերը,
որպէսզի կարող ըլլայ ըսել վաղը, ինչ որ ըսաւ այսօր: Բաւական
մեծ ճիգ մ'է իրեն համար՝ թոյլ չտալ որ խուսափի ինչ որ դատած
է մտքին մէջ, Գալով իր երկը ուղղելուն, սրբագրելուն, նոյնիսկ
չփորձեր դաշն: Բնագղումով, կզգայ թէ պիտի ճնշուէր իր յիշ-
ողութիւնը՝ բաղմապատիկ մեկնութիւններու ծանրութեան տակ:

Մտային վիճակը զոր կը նկարագրենք, օգային վարկած մը չէ
սոսկ: Այս վիճակը պատմականօրէն ապացուցուած է ոտանաւորի
գիւտովը, (իւ բազմազան ձեւերուն ներքեւ) եւ տաղաչափութեան
այն դրեթէ լազառիկ դործածութեամբ զոր ըրած են ի սկզբան գը-
րակոնսութիւնները, արտայայտելու համար ոչ միայն բանաստեղ-
ծական մտածումը՝ այլ ուսուցողական (didactique) մտածումն իսկ:
Ինչո՞ւ այս գերակայութիւնը ոտանաւորին: Վասնզի յիշողութեան
համար՝ օգնութիւն մ'է ասիկա: Ոտանաւորը՝ ճիշդ այն պաշտօնը կը
կատարէ՝ ինչ որ պիտի ընէր աւելի վերջը առաւելապէս՝ գիրը:
Քերթողական ձեւ ու գիր, առաջին տեսութեամբ երկու տարբեր
երեւոյթներ կը թուին եւ զորոնք սակայն կը զօղէ խորին նմանու-
թիւն մը:

Եզրակացնելով, հոն ուր գիր չկայ, անկարելի է հանճարին որ-
քան ալ մեծ ըլլայ, իր մտածման սաւառնումներուն մէջ հասնիլ
բարձրագոյն կէտի մը՝ քննասիրական ուժղնութեան, կապակցու-
թեան, միութեան եւ ճոխութեան տեսակէտով:

Թարգմ. Գ. ԽԱՆՃԵԱՆ

P. LACOMBE

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

- Կարգացի՞ք Բարգէն վրդին յօղուածը, շատ ուշագրաւ էր։
- Այո՛, Կարգացի, բայց ձեր այդ հարցումով եւ այդ հաստատաբանութեամբ դիւ կը դարմանէք բաւական։ Ըսել չեմ ուզեր թէ Բարգէն վրդի յօղուածը ուշագրաւ չէր։ Եւ սակայն, դուք որ այնքան քիչ կը կարգաք եւ այնքան քիչ անգամ ուշագրաւ բան մը կը փնտնէք մեր լրագրութեան մէջ, դարմանալի կը թուիք հին ու պատուելիական համարուած հարցով մը շահագրգռուելով։
- Ըստ իս՝ պատուելիական ինչոր չկայ բնաւ, պատուելիներ միայն կան։ Բոլոր խնդիրները, պատուելիի մը մտքին մէջ, պատուելիական կը դառնան։
- Թերեւս միջավայրի (?) անզեղութիւն։
- Ճշդիւ։ Ու նոր խնդիրներն ալ շատ հազուադիւս են։ Կրնամ ըսել թէ բացարձակապէս նոր խնդիր չկայ մարդկութեան համար։
- Կ'երեւի թէ ճշմարտագանցութիւնները կը սիրէք։
- Կը ջանամ մանաւանդ ճշմարտութիւնը փնտնել՝ իր շատ չլաճախուած մէկ երեսէն։ Ուրիշն, նոր խնդիր չկայ։ Թերեւս խնդիրները ըսելու նոր եղանակներ միայն կան։ Նոր եղանակ մը դարեւել գիտէ՞ք։ Ամէնէն խոշոր աղմուկը, միօրինակ կրկնութեան մը մէջ, անլսելի կը դառնայ վերջի վերջոյ։ Ականջի վարժութիւն։ Սովորական տօնը խզել գիտնալու է, ուշագրութիւն կարենալ գրաւելու համար։ Բարգէն վրդ. սովորական տօնը խզել գիտէ, եւ ուշագրաւ է։
- Բայց այո՛, եթէ մեր խնդրին դառնանք, պիտի ըսեմ իրեն հետ թէ՛ իրաւամբ կրօնական կրթութիւնը գոյութիւն չունի մեր վարժարաններուն մէջ։ Չոր ու ցամաք քրիստոնէական մը, Իսրայելացիներու անվերջանալի պատմութիւնը, Մովսէս, Կարմիր ծով, Եւ հակառակ ջերմ կրօնասէր մը ըլլալու, եւ հակառակ անոր որ այնքան աստուածաշնչական են ասոնք, կը գտնեմ որ ձանձրալի են այլեւս։
- Լաւ ուրիշն, ի՞նչ պէտք է հասկնալ կրօնական կրթութիւն ըսելով։
- Այսինքն թէ, ինչպէս կ'ը բացատրէր վարդապետը, կրօնական գագաթան ներմուծումը՝ նկարագրի կազմութեան մէջ։ Քրիստոնէական, աւետարանական ոգիին՝ ներարկումը՝ բարբերու ծուծին մէջ։
- Կը հասկնամ. ու գեղեցիկ կը գտնեմ ձեր մտածումը։ Բայց ինծի համար, որ այնքան կասկածոտ եմ եւ չեմ սիրեր զիւրաւ անձնատուր ըլլալ, բաւական պարզասէր կը գտնեմ գձեղ ձեր խանդա-

փաստութեան մէջ: Ինծի կը թուի թէ, մարդիկ, օրինակի համար հայ ապագայ սերունդը, որուն վրայ է խնդիրը մասնաւորապէս, բնաւ պէտք չունին կրօնական դաստիարակութեան ջնարակով թրծուելու անհրաժեշտապէս՝ ամուր անօթներ ըլլալու համար, Ըստ իս, ջնարակը միշտ երկրորդական է: Խնդիրը կաւին վրայ է: Կաւը պէտք է զուտ, մաքուր, աղնիւ ըլլայ: Ապա թէ ոչ, ամէնէն փայլուն ջնարակը արգելք չի կրնար ըլլալ որ անօթը հնոցին մէջ չճաթի: Խընդիրը ջուրը բռնելուն վրայ է: Իսկ եթէ ճաթած է՝

Քիչ մը արտաւոյց կը թուիք: Բայց ապահովաբար հանճարեղ էք: Լաւ ուրեմն, չէ՞ք հաւատար դաստիարակութեան:

— Իչո՞ւ, չէ՞: Բայց բացարձակ արժէք մը չեմ ընծայել անոր: Պատիարակութիւնը ամէն ինչ չէ, ինչպէս կը կարծէ . . . վարժպետական դասակարգը: *Intéret professionnel*, թերեւս Ըստ իս, դաստիարակութիւնը եղանակաւորիչ ազդակ մըն է միայն: Կը հաւատամ թէ կարելի է ձեռի բերել կաւը: Բայց փոխել անոր հիմնական հանգամանքը՝ չեմ հաւատար ստոր:

— Պահ մը կարծեցի թէ, նորեկուկ մտքերուն նման, կ'ուզէիք կրօնքին դէմ պայքարել: Բայց ապահովաբար ուրիշ բան է ձեր քսածը:

— Ո՛հ, բոլոր ջնարակները միեւնոյն արժէքը ունին: Նոյնքան երկրորդական է աշխարհիկ կրթութեան ջնարակը, անօթին դիմաց կուենութեան մէջ: Հաւատացէք, մարդիկ բարի եւ չար են, առանց բան մը զիտնալու, պէտք ունենալով անպատճառ՝ կրօնական կամ աշխարհիկ բարոյականէն:

— Լաւ չեմ հասկնար զձեզ:

— Ըսել կ'ուզեմ որ նկարագրենք իրաւ կաղմութեան մէջ բարոյական կրթութիւնը անհրաժեշտաբար պէտք չունի պիտակի մը: Մարդոց բարոյական իսկութեան մէջ բարի պատուաստը ներմուծելու համար՝ տարբեր բանի պէտք կայ թերեւս: հարկ է միջավայր մը եւ վարժութիւններ ստեղծել մանաւանդ: Ինծի կը թուի թէ, բարոյական արարքներու կարգին մէջ, սովորութեան բաժինը խիստ կարեւոր է:

— Բայց կ'ըսէիք թէ չէիք հաւատար դաստիարակութեան:

— Այո՛, բարոյական կարգին մէջ, մարդ՝ իր խառնուածքին ու ժառանգական կապերուն պտուղն է առաւելապէս: Բոլոր բարոյականը, երբ զայն կը մերկացնենք իր աստուածաբանական կամ բնաշնչական պերճանքէն, բնախօսական պարագայի մը կը վերածուի, մասնաւոր, անհատական: Բայց ըսի նաեւ թէ չէի ուրանար դաստիարակութեան եղանակաւորիչ ազդեցութիւնը:

— Քիչ մը կը վախճնէք զիս:

— Պա՛, նպատակս այդ չէ: Պարզապէս հասկնալու հետամուտ եմ:

— Լաւ, ի՞նչ ունիք ըսելու սակայն երբ ձեզի մատնանիչ ընեմ
անգլիական դատարարակութիւնը, կրօնական եւ աւետարանական.
— Ի հիճուկս ֆրանսականին, որ աշխարհիկ յետաստանջումն
ըսեմէ կը տնտնայ: Եւ չպիտի՞ ընդունէիք թէ՛ Անգլիան իր բարձ-
րօրէն բարոյական ազգի մեծ համբաւը եթէ կը պարտի առաւելապէս
իր կրօնական կրթութեան, թուական Ֆրանսան՝ խնկեղանքի ու
անբարոյականութեան տխուր հոչակ մը միայն շինած է իրեն հա-
մար:

— Զշտիւ կ'ուզէի որ այս կէտին հասնէինք: Ինչ որ է խառնը-
ւածքի պարագան անհատներուն համար, անիկա նոյնն է նաեւ ցե-
ղերուն համար: Անգլիա եւ Ֆրանսա ցեղային նկարագրի տարբերու-
թիւններ են միայն: Կը մոռնա՞ք թէ աշխարհի ամէնէն կրօնական
ազգն էր զեռ երէկ՝ Ռենանի ազգը: Բայց, սկիզբէն ի վեր, ֆրանսա-
կան նկարագիրը նոյնն է՝ համարձակօրէն հեշտասէր, անկեղծօրէն
կրքոտ, որով, ինչպէս կ'ենթադրեմ որ կ'ուզէք, միշտ անբարոյա-
կան: Մենչղեռ Անգլիացին՝ անիկա միշտ միեւնոյն պաղարիւն
խտորէն վերապահոտ, յաւիտենապէս ծածկամիտ ու ճշգրտամոլ ժո-
ղովուրդն է, — ըսել պիտի ուզէք այս անգամ՝ պարկեշտ ու բարո-
յական:

— Որքան աղէկ կը բացատրէք մտքէս անցածը:

— Անշուշտ, բայց կէտ մը կայ, ուր հիմնապէս տարակարծիք եմ
ձեզի: Այսինքն թէ՛ անգլիական ճշգրտամոլ, խորամանկ, ծածկա-
միտ, աղուէսային բարոյականութիւնը նուազ համակրելի է քան
ֆրանսական անկեղծ, մաքրասիրտ, անվերապահ անբարոյականու-
թիւնը: Ու սուսնասիրեցէք պատմութիւնը, եւ եթէ աղկերու բարո-
յական մեծութիւնը իրենց անտեսական ու քաղաքական մեծու-
թեան մէջ տեսնելու չափ անձկամիտ չէք, պիտի հաստատէք որ
հոն ուր Անգլիա վերադասական ու կեղծ մարդասիրութեան մը դիմա-
կեն ներքեւ, ծածկած է անհատական շահերու խորամանկ հետապն-
դում մը միայն, Ֆրանսա ներկայած է համարձակօրէն մարդասէր,
վեհանձն, ազնիւ ու անշահախնդիր: Զեմ վարանիր պնդելու թէ,
ֆրանսացիի մը հոգեոյն մէջ նոյնքան մեծութիւն, ազնուութիւն,
ասպետութիւն կայ, որքան կեղծաւորութիւն, խորամանկութիւն
ու ծածկամտութիւն: Աւպիտնի զաւկի մը մորթին ներքեւ:

— Պիտի ընդունիմ թէ նորօրինակ բայց ճշմարիտ բաներ կ'ըսէք:
Տեսակ մը մտքի սովորութիւն վարած է զմեզ արդեօք, մեր դատե-
լու եղանակին մէջ: Բայց հետաքրքիր եմ մանաւանդ գիտնալու թէ
ի՞նչ կը խորհիք մեր նոր սերունդի բարոյական կրթութեան մասին:
Ըստ ձեզ, ո՞րը լաւագոյն է, անգլիական թէ ֆրանսականը:

— Ո՛չ միշտ, ոչ միւսը: Արժանիքները անհատական ինքնուրոյ-
նութեան մէջ պէտք է որ կայանան: Ըլլալով ուրոյն ցեղի մը
խլեակը, մեզի պէտք եղածը հայ դատարարակութիւն մըն է:

— Շատ լակոնական ու կարուկ չէ՞ք:

— Անշուշտ պէտք է սահմանել, բայց հոս տեղը չէ: Ասիկա գաղափար մըն է, թելադրութիւն մը՝ որ կրնայ նկատողութեան առնուիլ: Պէտք է զայն ուսումնասիրել իր մասնագիտական հանգամանքներուն մէջ: Յետոյ, խնդիրը շատ կոնկրետ է: Արդէն, միշտ չուարած եմ, խորհելով քարոյական դաստիարակութեան գործին, մեր վարժարաններուն մէջ: Խնդիր մը՝ որուն հիմնակէտը միշտ կը խուսափի քննութեան հետապնդումներէն: Կամ թէ, անել փողոց մը՝ Կրթութեան դժուարագոյն մասն է՝ նկարագրներու կազմութիւնը: Մինչդեռ ես չեմ հաւատացած նոյն իսկ որ մեր նախակրթութիւնը իմացական մարզանքի ծրագիրը գոհացուցիչ կերպով կը դորձադրէ: Վէրքին յատակը աւելի խորը պէտք է փնտռել: Մեր մէջ, կրթական գործը, ուրիշ չատերու հետ, հիմնաւոր կազմակերպութիւն չունի, եւ առանց անոր, լուրջ արդիւնքներ՝ երազներ են:

— Ձեր եզրակացութիւնները որքան յոռետես՝ նոյնքան ճիշտ են, դժբաղդարար:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊԱԳՇՈՏ ԵՐԱԶ

Դադափարներս ինչո՞ւ բոյրն աչ արդեօք,
Մսածո՞ւմներս, ա՛խ, ինչո՞ւ կեանք չեմ առներ.
Աշխարհիս մեջ կը սառայի ամեն ոք,
Բայց իմին վիշտս անողոք ե ու սարքեր:

Համբոյրներուս անշեք, հուրք բոցասար,
Բու մարմինիդ երակներուն նրբագին,
Սարսուռներու արիւնն ամբողջ, պիտի սար,
Եթե որ մը տեղի սայիւր տարիակնիս:

Երբոր գիրկիս մեջ օրօրեմ քեզ այսպէս,
Սպընգելով նեղսարը Սեր — հեշտակնիս,
Ու երբ հոգիդ ինձի պատարագ ընես,

Սիւնեակն խօսք պիտի կրկնեմ ա՛յ.

«Արդ արձակեա՛ր գծառայս քո . . . »: — Հրճուագին՝
Թերեւս մեռնի՞ր պիտի չուզեմ ես դարձեալ . . .

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՍԱՆԵՆ

ՀՐԱՇԱՆԻ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ *

Ք

Համառոտակի և կարելի եղածին չափ անկողնակալ կերպով մը հրաշագործութեան խտորիքն ըրինք: Հիմակունէ կրնանք հաստատել թէ ուրիշ գիտութիւններու օրինակին պէս ան ալ կրած է զրական բարեշրջութիւն մը, իր երեք ֆազերով, միադիքական, իմաստասիրական, գիտական:

Սակայն մենք իրաւունք ունինք կարծելու թէ Գիտութիւնը իբնօղիզմը և թելադրութիւնը բնութենով և զանոնք հսկեցութեան մեթոդներու պատշաճեցնելով ամէն բանի բանալին տուած չէ: Այնպէս այս երեւոյթները յօգուտ գործածած է յաղթականօրէն սերանալու համար բոլոր միւսները: Մենք ասոր մէջ կը տեսնենք բացայայտօրէն հակադիտական զեղծում մը:

Հեղինակաւոր մագնիսացնողներ մեզի առաջ կը բերեն նկատելի թուով հրաշալի բժշկութիւններ, արթնութեան ատեն զործադրուած մագնիսական բաւերու միջոցաւ տեղի ունեցած, ոչ-վիստատու անձերու վրայ, և այս արդիւնքները շատ անգամ գերազանց են այն բաւական սահմանափակ արդիւնքներէն զոր այս վիճակի մէջ կարելի է ձեռք բերել պարզ թելադրութիւններու օգնութեամբ: Միւս կողմէ ոչ կանխազգարարեալ ենթականերու միջոցաւ ի հեռուստ տեղի ունեցած մտային թելադրութեան (suggestion mental) երեւոյթները, ինչպէս են Պ. Պօնիի կողմէ հաստատուածները, հեռագրացողութեան (télépathie) երեւոյթները ինչպէս Լանտոնի հօգեական հետազօտութեանց րնկերութեան խղճամտօրէն ընած և հաստատուածները, միայն ինքնաթելադրութեան միջոցաւ չեն կրնար բացատրուիլ: Միեւնոյնն է նաեւ ենթականերուն աչքերը կապելով յանգէտս անոնց կատարուած փորձերը, ինչպէս են Բրօք. Պուաբգի կողմէ պատմուածները, ինչպէս նաեւ Տր. Պարատիւզի կենսաշարիւն նման զործիքներու միջոցաւ հաստատուածները և Լաֆօնդէնի, Կրաւիտի ու Պենէի բոյսերու վրայ կատարած փորձերը: Այսօրինակ հղբութիւններ տուանց առաջինները ֆրանկալ փորձողին բխող զօրութեան մը զոյսութիւնը ապացուցանելու բնութիւնն ունին, զօրութիւն մը որ բնորոշակ է առաջ բերելու բնախօսական եղանակաւորումներ և կարող մտածումները փոխանցելու նոյն իսկ մեծ հեռաւորութիւններէ:

Վերջապէս անկողնակալ դիտողներ զեռ վերջերս զբաղեցան Լուրաի մէջ տեղի ունեցած ինչ ինչ շփոթեցուցիչ եղբւրութիւններով: Խնդիրը սաստիկ հաւատքի մը զրգօնութիւնէն առաջ եկած առեւտրային բժշկութեան մը վրայ չէ միայն: Հրաշքի ենթակաները այն ջլախաւարներէն չէին

սրունց մօտ չղալին խանդարումները հազար կերպարանք կը հաղնին և սրունց վրայ բուռն յուզման հարուած մը կամ հաստատուն զաղափարի մը պնդատուութիւնը միայն կը բաւեն առաջ բերելու կեղծ բուժումներ, ինչպէս շատ անգամ բաւած են կեղծ հիւանդութիւններ առթելու։ Խնդիր է ստեղծանաւոր թուքերուն յանկարծօրէն սպիանալը, սուղոյցներէ կազմուած խորութիւններուն յանկարծուստ առողջ միտով լեցուիլ, վերակազմաւիր, կաղ սրունքներուն հաւասարիլը եւն։ Եւ այս բաները հաստատուած են բժիշկներու կողմէ։ Այս հիւանդներէն մէկ քանին հիւանդանոցներէ ելած են, վիպազիրներ ունին։ Ինչքան ալ զարմանալի ըլլան այսօրինակ երեսյթներ, չեն բաւեր երբեք ապացուցանելու բուն իսկ հրաշքը։ Մեր ծանօթութիւններու ներկայ վիճակին մէջ ասոր փորձն ընել մեզի անկարելի կերակի։ Դեռ չճանչնալով բոլոր բնական օրէնքները և անոնց կարողութեան աստիճանը, չենք կրնար մճռապէս դատել թէ ի՞նչ բան վեր կամ օտար կը մնայ բնական օրէնքներու կարողութիւնէն։ Եթէ այսպիսի իրողութիւններ ճիշտ են, մեզ կենդանական մազնիսականութեան վարկածէն ալ անդին կը տանին, որովհետեւ երբեք մազնիսացնող մը կամ թեւալող մը կրցած չէ պարծիլ թէ նմանօրինակ արդիւնք մը ձեռքէրբերած է։

Շատ քիտենք թէ այս երևոյթները, ինչպէս նաեւ հեռագրացուութիւնը և ուրիշ շատեր կանոնաւորութեամբ և խտւորով չեն ներկայանար և աւելի բացատրութիւն կը կազմեն։ Գիտենք նաեւ թէ այս նիւթին մէջ խաբէութիւնը, չափազանցութիւնը ազատ ասպարէզ կրնան գտնուիլ և թէ մինչև իսկ մէկ քանի հոշակաւոր գիտուններու հաստատումներուն վրայ կարելի չէ կոյր հաւատք մը դնել, զի վերջապէս անոնք ալ սխալական են ուրիշ բոլոր մարդոց պէս։ Բայց ինչ որ ալ ըլլայ՝ ոտոյց է թէ նմանօրինակ բացատրիկ երևոյթներ իրապէս տեղի ունեցած են և կուրենան, հետեւապէս կարծէ որ ուշադրութիւն պրտւեն և խորապէս դիտուին և ուսումնասիրուին։ Գիտութիւնը պէտք չէ որ զանոնք անտեսէ կամ ինքզինք գոհացնէ զանոնք գէշ աղէկ մուծանելով իր սովորական բացատրութեանց շրջանակին մէջ, զի այսպիսի ընթացք մը մեծ անխոհակութիւն պիտ' ըլլար։

Թո՛ղ հետազոտողները կենան գիտական տարակոյսի մէջ, թո՛ղ ի գործ դնեն ամէնէն մեծ գգուշութիւնները, թո՛ղ ենթակաները, հրաշքը կրողները կամ գործիքները ենթարկուին խիստ պայմաններու։ Ասիկա օրինաւոր է, նոյն իսկ հարկաւոր, բայց այս պժուարութիւնները չեն կրնար արգարացնել անտարբերութիւնը կամ արժէք մը տալ կողմնակալ մտաւորութեան և զուտ բանաստեղծական բացատրութիւններու։

Միւս կողմէ՝ եթէ անջատաբար առնենք իւրաքանչիւր պարօքի իսկապէս հաստատական մասը, եթէ մէկզի թողունք անսական բացարձակութեան կողմնակալութիւնը, պիտի տեսնենք թէ հեռու իրարու հակասելէ՝ զիրար կը լրացնեն։ Ճշմարտութեան այս բեկորներով, առաջին հայեացքով իրարու անդման, կարելի է կազմել կատարեւապէս նոյնասեռ ամբողջ։

շութիւն մը, և զանազան բացատրութիւններու վրայ մեր փորձած մեր-
ձեցումը անտարակոյս արդէն իսկ նախագգալ տուած է ընթերցողին մեր
եղբակացութիւնը :

Իրո՞թիզմի դպրոցին հետեւողները մեզի սորվեցուցած են թէ ինչ ինչ
նպատաւոր պայմաններու մէջ ամէն գաղափար գործի կը փոխուի ենթա-
դրական ջնայիւն զօրաբեւեմ մը միջոցաւ : Մագնիսական դպրոցին հետեւող
կառնականները (volontiste) մեզի ճանչցուցած են այս զօրութեան իրա-
կանութիւնը և ցոյց տուած են թէ ան չի սահմանափակուիր միայն գոր-
ծարանաւորութեան մէջ, այլ կը հառապայթէ իր շուրջը մինչև մի սր և
է հեռաւորութիւն և ընդունակ է հնարանդելու կամքին, ինչպէս նաև ան-
հատի մը մտածումը փոխանցելու ուրիշ անհատի մը : Հոսսակոշտակե-
մերը (fluidiste) դիտած են թէ աւելի կամ նուազ նուրբ՝ ազդեցութեան
նմանօրինակ զօտի մը գոյութիւն ունի բնութեան մէջ ամէն ստորմիտ ալ
շուրջը և թէ զայն կազմող զօրութիւնը կարող է տուժ բերել ինչ ինչ և
բնոյթներ հնորհիւ ֆիզիքական օրէնքներու և առանց կամքի մը միջամ-
տութեան :

Մետեքականները մեզի սորվեցուցած են թէ ազդեցութեան այս
շրջանակը ուրիշ բան չէ՝ բաց եթէ իւրաքանչիւր մարմնի շուրջ մի մաս-
նաւոր խտացումը ակեղեքական զօրութեան մը որսն մէջ անոնց կը լու-
գնան, և որ կը կազմէ նոյն իսկ կեանքին սկզբունքը : Occultisteները
մեզի ներկայացուցած են այս զօրութիւնը իբրև հինգերորդ տարր, բը-
նական մեր արդի զգայարաններուն համար անտեսանելի էակներով և
կարող իր միջոցաւ, բնա-կամ ներգործելու տեսանելի աշխարհին վրայ
այն եղանակով՝ որով փորձարկու մը պիտի կրնար նոյնը ինքնին ընել
կանխաւ նկարագրուած միջոցներով : Միաբիքականները՝ վերջապէս,
հաստատած են թէ աներևոյթ իմացականութիւններ, մեր մարդկութենէն
զերազոյն գոտակարգէ մը, կրնային նոյն պայմաններուն միջամտել և ա-
ռաջ բերել ա՛յնպիսի երևոյթներ՝ որոնց նմանները ուրիշ ոչ մէկ պարա-
զայի մէջ ձեռք պիտի բերուէր :

Ինչպէս կ'երևի՝ իւրաքանչիւր բացատրութիւն նախնիթացին շարու-
նակութիւնն է առանց անոր միատում ըլլալու : Կարճ խօսքով՝ կը յան-
գինք սա վարկածային (hypotétique) եղբակացութեան :

Ամէն գաղափար իր մէջ կը պարունակէ ինքզինք իրականացնելու
կարողութիւնը : Անիկա միշտ կը նիւթականանայ իրողութեան փոխուե-
լով երբոր որ և է հակառակ կարողութիւն մը չի վար հակազդել այդ
շրջափոփութեան : Այդ շրջափոփութեան միջոցը զօրութիւն մըն է որսն
եղանկաւորումները կը կազմեն՝ մարդկային գործարանաւորութեան մէջ՝
ջնայիւն զօրաբիւնը, գործարանաւորութեան շուրջ՝ ջնայիւն ձառագայքող
զօրաբիւնը կամ՝ կենդանային մագնիսականաբիւնը, ⁽¹⁾ տիեզերքին

(1) Այս զօրութիւնը հիմա սկսած է կոչուիլ նաև անձնական մագնիսական-
նաւթիւն (magnétisme personnel) :

մէջ՝ astralը կամ աշխարհի հոգին։ Գաղափարը կրնայ իր ծագումն ունենալ մարդկային ուղեղին կամ հերթագիտակցութեան (subconscient) մէջ⁽¹⁾։ Կրնայ բղիւլիլ նաև մասնաւորօրէն օժտուած ուրիշ էակներէ և տիեզերքին մէջ մեզի անտեսանելի եղող բնականօրէն պատկանող ինչ ինչ էութիւններէ։ Չօրութիւնը ընդունակ է գործելու գաղափարէն անկախաբար և ֆիզիքական օրէնքներու միջոցաւ։ Երբոր էակներու մեծ թիւ մը միեւնոյն գաղափարն ունի՝ առաջ կը բերէ զօրութեան հասանք մը որուն իրադարձիչ կարողութիւնը սղիղ համեմատութեան մէջ է արձակուած գաղափարին կարողութեան հետ և խստոր համեմատութեան մէջ՝ հոնդիպելիք արգելքներուն հետ։ Վերջապէս զօրութիւնը ինչ ինչ տեղերու և մարմիններու մէջ՝ ինքզինք խտացնել կարենալու յատկութիւնն ունի և ամէն խորհող էակ կրնայ իրեն յատուկ ուժականութիւնը աւելցնել։ Բարեւոյթ ընդունան գնահատան մարմիններուն և ազգակիներուն մէջ խտացած զօրութիւնէն։

Այս գնահատան առաջադրութիւնները կը շահագրգռեն միասնական բնազէտը, բնախօսը և հոգեբանը։ Արդ՝ գիտական ներկայ բացատրութեանց շրջանակը դեռ խիստ անձուկ է պարփակելու համար միզամոծային այն բոլոր իրողութիւնները որոնք մեր ուշադրութիւնը կը գրաւեն և մեզի կը թուի թէ, առանց դրական գիտողութեան կալուածը թողելու, գիտութիւնը՝ ստիպուած է տեսակ մը հակազդեցութեամբ՝ յետադարձ մը ընել զէպի հին վարդապետութիւնները։ Թէ ո՞ր պիտի կասի այս ճամբուն մէջ, մենք չենք կրնար կանխապատել, բայց իրեն ներուած չէ միտել վերի այն գնահատան առաջադրութիւններն ու վարկածները առանց անոնցմէ իւրաքանչիւրին գէմ՝ ձեռք բերելու բացօթի և փորձառական ապացոյցներ։ Մինչև որ նմանօրինակ արդիւնք մը ձեռք բերուի մեր պարտականութիւնն է այն բոլորը նկատել իբրև կարելիութիւններ և այս կարելիութիւններու մտահոգութեան վրայ հիմնել երևոյթներու մեր ըննադատութիւնը։¹⁾ Եսպիսի մեթ.տ մը այժմէն իսկ զերծ պիտի մնայ մուտքութիւն-

(1) Կենթադրուի թէ մարդկային հոգեկան երևոյթները երկու դասակարգի կը բաժնուին. գիտակից և առարկայական, անգիտակից և ենթակայական որոնք ուրոյն ուղեղային-զգային կեդրոններէ կախած ունին, ուրիշ բաժնով՝ մարդուն մէջ գիտակից ևսին բով կայ անգիտակից ևս մը, նոյնքան լիմսցական։ Անգիտակից ևսին գործն են բոլոր բնագոյական և ինքնաշարժ արարքները որոնք մասնաւոր կամեցողութեամբ մը չէ որ կը կատարուին, այլ անգիտակցօրէն։ Անգիտակից ևսին մէջ կը պահպանուին անգիտակցաբար ստացուած բազմաթիւ տպուորութիւններ և գործափարներ որոնք մասնաւոր պայմաններու մէջ կրնան երևան ելլել և ազդել զօրութեան աւտորութեան վրայ։ Անգիտակից ևսին գործունէութիւնը մասնաւորապէս կը յայտնուի արձեռնութեան տեսն մտացիք մարդոց վրայ. աւելի յայտնի կերպով՝ քունի տեսն երազները։ մղձաւանջներու ինչպէս նաև քնաշրջութեան, լիքնօթիզմի և կարգ մը օրատաքանական վիճակներու մէջ։ Հոգեկան այս հանգամանքն է որ կը կոչուի ենթագիտակցութիւն։ Այս հանճարեղ վարկածը որով շատ մը հոգեբանական առեղծուածներ կը լուծուին, յղացած է Բ. Ժանէ և յետոյ հաստատուած՝ քրօֆէսթօր Կրասէի կողմէ։

ներէ և բանալէններէ, համոզուած թէ թելադրութիւնը միայն դեր կը խաղայ, թելադրութեանականները, օրինակի համար, (որոնք մագնիսական *procédés* են ալ կը գործածեն կամպլին), տարանջարուց անոր (թելադրութեան) կը վերագրեն շատ մը արդիւնքներ որոնք երկու *facteurs* երու ալ (թելադրութիւն և մագնիսականութիւն) խառնուրդին արդիւնքն են: Միւս կողմէ՝ համոզուած թէ մագնիսական հոսանքուտը առանկալիւ կարևորութիւն ունի և առանց բաւականօրէն հաշուի դնելու պարզ ինքնաթելադրութիւնը կամ զազափանքներու զուգորդութենէն առաջ եկած ինքնաթելադրութիւնները, մայնիականները ինքդիւնքնին կը սահմանափակեն և կը հնարավոր տա՞նք հակասական և նուազ անպաշտօնացուած դրութիւններու:

(Մեղացեալը յաջորդ քիւով)

JEAN MARESTAN

Թարգմ. Յովհ. ԳԱՋԱՆՃԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ - ԳՈՐԾ ՈՅ ՄԸ

[ՊԱՐԱԳԱՅԻՆ ՅԱՐՄԱՐ ԼԵՋՈՒՈՎ ԳՐՈՒՄԸ]

Aux petits des oiseaux, Dieu donne la pâture:

Թռչնիկներուն կեր տուած՝ միջոցին, մեզ ալ չի մոռնար Աստուծան Արքայամու որ միեւնոյն ատեն Այվազեանինն ալ է:

Եթէ թռչունները այնքան մօտեցուցի մեզի, քննադատներուս, պատճառն այն է որ անոնք եւ մենք շատ բան կը պարտինք փութութիւն:

Փետուրը թռիչ կուտայ անոնց, մեզի ալ գրիչ:

Բազդատութեան այս հզօրերը հաստատելէս ետքը, եզրեր որ Վոսփօրինին պէս գեղազուարճ չեն, — այդքանը կը կօտանմ — կը շարունակեմ ըսել թէ ամենաբարին Աստուծոյ, ինչպէս որ օգտւոյնց այդ քնքուշ արարածները կը կերակրէ, միեւնոյն հոգածութեամբ ալ անօթի չի պահեր զմեզ:

Թուզը մինակ Իդմիրի վաճառականներուն համար չէ ստեղծած Աստուծոյ: *Beefigué* ներքին ալ կ'օգտուին անկէ: Այսպէս ալ Վ. Աճեմեան անուն մէկը «Փունջ»ին համար աշխարհ եկած չէ: Պէտք է որ ինծի համար ալ որ եւ է օգտակարութիւն մը ունենայ չի խանդարելու համար օրէնքը հաստատուած բաներուն:

Պալըք Բաղաբի Վսեմախոն Խմբավորին հարադատ զուակը Սիմօնիկ, իր պապեանական թերթին մէջ գրական գլուխ-գործոց մը հրատարակած է անցեալ շաբաթ, անանց նշմարելու թէ անպատշաճ բան մըն է ըրածը, ճիշտ ինչպէս չեն զգար թէ ըրածնին ան-

պատշաճ բան մըն է այն տղաքը որ չարունակ մատերնին քթեր-
նուն մէջ կը խօթեն:

Աւաճածեան որդին, ո՛ր զին ալ դառնալու ըլլայ չի կրնար ար-
դարացնել ինքզինքը ատանկ սիրտ խառնըուք, ատանկ ապուշ,
ատանկ անճոռնի բան մը հրատարակած ըլլալուն:

Գերմանիոյ կայսրը իրաւունք ունի երբ կը զանդատի թէ մո-
րերնուն փորէն ինկած տղաքը, այսօրուան օրս լրագրութիւն ընել
կը փորձեն կոր, թէեւ կանգիտանայ թէ Սիմոնիկ Աւաճածեան փո-
խանակ մօրը արգանդէն իյնալու, բաւական խելացութիւն ունեցած
է . . . հօրը քթէն իյնալու:

Սիմոնիկին համար այսչափ Անդին Վ. Աճեմեան մը կայ, որու
քթէն բռնել ուխտեցի այն օրէն որ իր «Ուղեւորական տպաւորու-
թիւններ»ը կարդացի «Փունջ»ի 2976րդ թիւին մէջ:

Այդ երկու սիւնակ գրութիւնը պարզապէս հրաշակերտ մըն է,
գլուխ գործոց մըն է զոր կարգաւ կը յանձնարարեմ ձեզի ջերմա-
պէս:

Վ. Աճեմեան. ո՞վ է այդ Անճանթ մը ինծի որուն անունը ա-
ռաջին անգամ ըլլալով կը հանդիպի աչքիս, նորեկ մը որ իր մուտ-
քը կընէ կոր հայ լրագրութեան մէջ, ուր մտած ատենը ոտքերը . . .
իրար պլլուէին տեւ . . . չի մտնար:

Այդ Աճեմեանը չեմ ճանչնար ես, — ինչ որ իր արժանիքը չի
պակսեցներ — դուք ալ չէք ճանչնար — ասիկայ ալ վերջապէս մեծ
դժբաղդութիւն մը չէ ձեզի համար: Բայց ամենէն զարմանալին
ո՞ր է զիտէք, այդ Աճեմեան ըստած արարածը, կերպնում որ, ձենէ
եւ ինձմէ աւելի, ինքզինքը չի ճանչնար: Ասիկայ ալ անկէ կը հե-
տեւեցնեմ թէ եթէ այդ Աճեմեանին ծանօթ ըլլար «Ծանիր գեղք»ը,
փոխանակ «Փունջ»ին յօդուած զրկելու եւ իր ուղեւորական տպա-
ւորութիւնները գրելու . . . ապէս կը ծախէր փողոցներուն մէջ:

Ծարզս այդ տպաւորութիւնները կարգալէն ետքը կ'ափոսայ
որ յօդուածագիր պարոնը իր ծոցին մէջ պարունակող շոգենաւը ին-
չո՞ւ քարի մը չի դարկաւ, ինչո՞ւ չընկղմեցաւ, ինչո՞ւ նա ապհար
յանկարծաման չեղաւ, ինչո՞ւ ծովահէնները չի յարձակեցան վրան,
ինչո՞ւ չայրեցաւ ճամբան:

Իրաւ, եթէ ասոնցմէ մին պատահէր, գուցէ քանի մը մարդկային
էակներ աւելի չո՞ն կերթային, բայց ասոր փոխարէն հայ գրողէս
մը պակաս կըլլար:

Պատիճակ compensation է այս:

Պ. Աճեմեան գրականութեան մէջ այն օտարով կը մտնայ, որով
արեւնկզակ գողին մէկը, կէս գիշերէն հտքը անհետկէս ներս կը
սպրդի:

Ոչ մին հոն մտնալու իրաւունք ունի եւ ոչ միւսը՝ հոս:

Պրէ օղլուն, ամէն ճամբորդութիւն ընող մարդ մուծլախ իր

տպաւորութիւններ գրելո՞ւ է, չեմ հասկնար կոր:

Զի կրցանք հասկցնել թէ ամէն մարդու տրուած չէ գրիչ չարժեւ, ինչպէս ամէն մարդու տրուած չէ . . . Սիմօնիկին պէս զաւակ մը ունենալ:

Շաթօպրիան *De Paris à Jerusalem* կը գրէ, կը հասկնամ, Լամարթին իր Արեւելքի մէջ պտոյտը կը նկարագրէ, նէ խէ, Լեւոն Սրապեան «Ճամբու նօթեր» գրեց, ձայն չի հանեցինք, հիմայ ալ Աճէմեանը մօտիկ ընելու է:

Ասոր վերջը . . . :

Ճամբորդութեան տպաւորութիւններ գրողներ կան որ պարզապէս անտանելի են, ուրիշներ կան որ ձանձրացուցիչ կ'ըլլան, ուրիշներ ապուշ, ոմանք տգէտ, այսինչը տաղանդ չունի եւ այսինչը հինգ փարայի *bon sens*:

Բայց Աճէմեանին պէս փիս պօղազ ճամբորդող չեմ տեսած երբէք:

Վայրահաջի տեղ չի դնելու համար զիս, կը խնդրեմ որ ձանձրոյթը առնէք միասին կարդալու Աճէմեանին գրածները:

«Ուղեւորական նօթեր» Աղեքսանդրեա 21 Օգոստոս 1906. — Աւթէնքէն յԱղեքսանդրեա:

Աթէնք հրաշալի քաղաք մ'է: — Բարի լոյս: — Շողենաւէն Յոյնի մը առաջնորդութեամբ զացինք հոն, ճաշարան մը մօտնք՝ ճաշեցինք: — Բարի ակտրօակ: — Ճաշարանապետը Կ. Պոլսեցի Յոյն մ'էր: — ամիս ըրիր — եւ կերակուրները ճիշդ պօլսական: — Ատու ուած պէլադ չտայ, մարդ — Ճամբաները՝ շատ մաքուր: Քիչ մը պտտեցանք հնութիւնները, որոնք հազարաւոր տարիներէ ի վեր գոյութիւն ունին եւ միլիոնաւոր ոսկիներ կ'արժեն: — Տեսէք, ինչի՞ր գիտէ կոր տէ, խապար չունինք: — Վերջապէս հասանք Պիրէոն, քարափին վրայ նստանք — ատոր շքնաթիւցանք կ'ըսեն բարեկամ: — սորձ խմեցինք, խոշոր դաւաթներով բերին: — Այս պարագան շատ կարեւոր է մի մոռնաք: — Նաւահանդիստին զիրքն՝ հիանալի: — Ապրիս, — բերդերով պաշտպանուած խորշի մը մէջ է քաղաքը: — Դուք ասիկա գիտէի՞ք:

«Շողենաւը ծովուն բացն էր. — Քէշկէ տակը ըլլար, — հաւակով մը գացինք: — Իբրեւ թէ մուհաճիլի արապայով ալ կարելի ըլլար երթալ, — մօտնք շողենաւն, որ քիչ մը ետքը ճամբայ՝ ելաւ: Հանդարտ էր ծովը. — մեղը: — շողենաւն արագ կ'երթար. ուրիշ հանդիպելիք տեղ չունէր. չիտակ Աղեքսանդրեա կ'երթար: Զերթար նէ ինչ աղէկ պիտի ընէր, գիտե՞ս:

«Օրը հենգաբարձի իրիկուն էր եւ կ'սկսէր մթննալ՝ Ծովը սկսած էր փոթորկիլ: Կ երեքայինք, կը տատանէինք. մութը կոխեց. ճաշեցինք — կէսնէ՞ պօղազ — ու աստ անդ կը պտտէինք: զմայլելի էր տեսարանը — Եթ դուն չըսի՞ր քի, քիչ մը առաջ մութը կոխեց տէյի:

հիմայ ալ տեսարան կը տեսնաս կոր, վա՛յ մարդ վա՛յ,

«Մովը միշտ ալեկոծեալ էր. եզերք բնաւ չէր երեւեր.— ստա-
խօս քիչ մը առաջ ըսիր քի տեսարանը գմայլելի էր եա՞:— Ուրախ եւ
զուարթ էին բոլոր ճամբորդները.— Մէկ կողմէ փոթորիկ կայ, կը
տատանէին, կերերային, հիմայ ալ զուարթ են եւ ուրախ, խելք հաս-
նելիք քան չէ այս, շախա՞ կընես կոր, միւսիւ Աճէմեան.— Բաւական
զուարճանալէ ետքը գացինք պառկեցանք, Հազիւ թէ պիտի քնա-
նայի,— ես կսպասէի որ շոգենաւը քրաք՝ Ժայռի մը զարնուէր, չէ՛.—
մէկը հկաւ, միւսիւ, միւսիւ, քիչ մը մանտօլինդ կուտա՞ս, կ'ըսէր
Ֆրանսերէն.— Պ. Աճէմեանը Ֆրանսրգճա ալ գիտէ եղեր, չէ՞ք գիտեր
ի՛նչ այլըման կտորիճ մըն է.

Երկրորդ կարգէն շեք երիտասարդ մ'էր, տուի ու քիչ ետքը ե-
տեւէն գացի. Թառաքան եւանք.— Շոգենաւին մէջ Թառաքան՝ cha-
maeau, va! Երիտասարդը զարկաւ մանտօլինը, քնանալուս արգելք
եղաւ, բայց արժեց, սրովհետեւ շատ աղւոր կը զարնէր, քիչ մալ
նստելէ վերջը գացի պառկեցայ՝ Առաւօտուն հազիւ թէ լուսցած
էր՝ արթնցանք, շոգենաւին ելեքտրական կաղերը դեռ կը վառէին.
Ելեքտրական կա՞գ, ուշադրութիւն ըրի՞ք.— մանտօլինս զխուս
տակը գտայ — Չորմայ ո՛հմէ՛ն, հա՞—եւայ, երեսներս լուացի.—
անկից առաջ քրածո՛ւ ալ ըսէ, մի քաշուիր տէ.— արեւը երեւիլ ըս-
կաւ, օրը ուրբաթ էր.— Հիչ գիտէի՞ք Թէ հինգշաբթիէն ետքը,
ուրբաթ կուգայ, սորվեցէք.— տակաւին կը տատանէինք անդա-
դար, հսկայ ալիքներէ կը ձեծուէր շոգենաւն.— Բիչ մըն ալ բա-
նաստեղծութիւն, կեցցէ՛ Աճէմեան,— թէ՛յ մը խմեցինք ու կազ-
դուրուեցանք.— Կէնէ պողազ.— յետոյ Պօյաճեան մականունով
իզմիրցի Հայ ընտանիքի մը քով գացինք, փոխադարձաբար զերար
մեծաբեցինք սուրճով, չոր կաթով, պիւսքիւրով եւ օշարակով — Թո՛ւ,
փիս պողազ.— Երկինք ու ծով էր, ամէն ոք կը ջանար գտնէ փոքրիկ
եզերք մը տեսնել գիտական ի ձեռին, բայց իզուր՝ երկինք ծով՝
փոթորիկ.— եւ Եօլիւշիտ քէօրուն՝ Վերջապէս իրիկուն եղաւ,
կանուխ ընթերցեցինք — չեմ հասկնար, ընտո՞ր բաթլամիշ չըլար կոր
այս մարդը՝ — Աղեքսանդրիա հասնելուս պէս, պահողիկի մը մէջ
տեղաւորուեցանք եւ լաւ մը ճաշելէ ետքը—ստամոքս մի՞ կըսես.—
գացինք Մուհամմէտ Ալիի հրապարակը.

Հոս յօգուածը կը վերջանայ. համբերութիւնս ալ մէկտեղ.

Գիտէ՞ք մտքէս ի՛նչ կանցնի կոր այս պահուս. ութ օխանոց քար
մը ըլլար ձեռքիս տակ տէ, գլխուս իջեցունէի.

ԼՐԱՔԱՂ

ՄԱՐԿԱՆԻՍ

ԺԱՄԱՆՈՒՄ ԵՒ ՄԵԿՆՈՒՄ

✱ Մտացունք Հայ. Ընթերցատան, երկամեայ տեղեկագիրք. Ընթերցատան հասոյթը եղած է սարեկան բաժանորդագրութիւններէ, Յանգարանի հասոյթէ, հանգէսէ, և ին. և ին. 15,793 զրշ. իսկ ծախսը 16,820 զրշ. մէճիտ 33. Ընթերցատունը ընդունած է 27 տեսակ Տաճկերէն, Հայերէն, Ֆրանսերէն, Անգլիերէն թերթեր և հանդէսներ, Ընթերցատան հասոյթով գնուած է 116 հատոր գիրք, իսկ անհատներ նուիրած են 249 հատոր գիրք:

✱ Տխար Ս. Սիմէոնեան կը գրէ մեզ Կերսիցէ. — Կ. Պօլիս իրաւունքակաւոյ փառնք անուն շաբաթամեային մէջ, որ պատահմամբ ձեռքս տնցաւ, Բարսեղ Իսպէչէրեան ստորագրութեամբ Թղթակցութիւն մը տեսայ, յօդուածալիրը Կէօղնէ օղակոխութեան գացած ատեն իրրէ թէ տեղւոյն բարքերը ուսումնասիրած է և Ատանացի և Թարսուսցի երիտասարդներու օղակոխութեան առթիւ անոնց բաղդախաղի համար ունեցած սէրը քննադատած. Կ'ցուցիմ ըսելու որ Պ. Իսպէչէրեան անհիմն տեղեկութիւններ հաղորդած է, քանի որ բացի Ատանացիէ մը միւս բոլոր խաղամուկները Կեսարացիներէ կաղմուած են որոնք Մերսինի հայ համայնքին մեծամասնութիւնը կ'կազմեն, հետեապէս իր խաղամուկները կոչածներու մէջ ոչ Ատանացի և ոչ Թարսուսցի երիտասարդներ յօդութիւն բռնին:

✱ Անցեալ ուրբաթ օր քաղաքէս մեկնեցաւ Տխար Արշամ Զիլիկիրեան՝ դէպի Պաթում:

✱ Այսօրեան Մէսածէրիի ընկ. շոգենաւով քաղաքս կ'սպասուի Մեծ Տօք Մ. Թիւլպէնտեան որու շահեկան քանի մը յօդուածները այնքան հետաքրքրութեամբ և անորոշանօք կարդացուեցան Թերթիս մէջ. Ի լրոյ կ'իմանանք թէ և րիստապար թիշկը զիտաւորութիւն ունի իզմիրի մէջ Բիւնիֆ մը հաստատուելու:

ՆՇԱՆԱՆՍՈՒԹԻՒՆ

✱ Ուրախութեամբ կ'իմանանք նշանախառնութեամբ Տխար Մկրտիչ Էրթէլեթեանի՝ Թր. Էլիզա, Ա. Մելիքեանի հետ. Տխար Էրթէլեթեան գործը կ'աւարտէ է. Զ. Ժիքօ արմատիքի մեծ առևտրական տան և հրապարակին վրայ սիրուած դէմք մ'է իր լուրջ նկարագրին և զործունէութեան համար Թր. Էլիզ' դուստրն է Մեծ Աւետիս Մէլիքեանի. որ իր չքնաղ յատկութիւններով կորեւոր տեղ մը կ'գրաւէ մեր զարգացած աղջիկներու շարքին մէջ. Մեր շնորհաւորութիւնները:

✱ Ուշադրութիւնը կ'հրաւիրենք մեր Ընթերցողներուն Պարսեան եղբարց ծառնուցման վրայ մեր նոյնանուն բաժնին մէջ:

ՊԱՐՈՆԵԱՆ ԵՂԲԱՐՔ

Դ Ե Ր Զ Ա Կ Ք

ՃՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂ, ԵՌԻՍՈՒՓԻ ՖԷՐԻԼՆԷՆ, ԹԻԻ 11

(ՊՈՅ, ՄԱՐՇԷԻ ԴԷՄ)

Պարոնեան Եղբարք պատիւ ունին ծանուցանել իրենց յարգոյ յա-
ճախորդներուն և ընդհանրապէս քաղաքիս հասարակութեան թէ Պարոն
Ղազարոս Պարոնեան, վկայիալ Բարիզի Զեղիտական վարժարանէն,
այս անգամ վերադարձած է իր Եւրոպա ըրած ճամբորդութենէն, ուր
գնումներ կատարած է Անգլիական և Ֆրանսական կերպասներու՝ Բարի-
զի և Լոնտոնի առաջնակարգ գործարաններէն:

Պարոնեան Եղբարք ի վիճակի են ուրեմն զոհոցնելու ամենէն դժուա-
րահաճները որոնք կը փափաքին հագուիլ ըստ վերջի նորաձևութեան և
դնահատել գիտեն կերպասներու ազնուութիւնը և ձևին վայելչութիւնը:

ՈՒՍՈՒՑԻՉ ԶԵՒԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ԶԱՓԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԵԱՄԲ ԸՍՏ ԳԱԼԷՆՏԷՐԻ

ՄԻԱՅՆ ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՆԴԵՐՁՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

ՍԱԹԻՆԻԿ Զ. ՍԷՐՈՒՆԻ

Կանանց, Օրիորդաց համար սոյն օգտակար ու շահաւէտ արուեստը
գիտնալու համար՝ մեծ աշխատանքի ու զոհողութեան պէտք չիկայ, կը
բաւէ ունենալ ըջիկ մը կամք ու աշխատութիւն:

Փափաքողք կարող են դասեր առնուլ զիրամատչելի պայմաններով:
Սոյն նոր մերտի շնորհիւ, քանի մը դասէ վերջ ապահովաբար պիտի
աւանդեն թէ՛ առանց դերձակի դիմելու, կարող կ'ըլլան բարեձև, վայել-
չու և անբռնազրօսի կերպով՝ հագուատներ ձևել և կարել առանց
փորձերու:

Դիմել Գօրսեկիօ Այ-Աննա եկեղեցւոյ դիմացի փողոց, Փ. Հօմե-
րօի վարձու տնուած նոր տունը:

GRANDS MAGASINS

DE LA RUE FRANQUE — SMYRNE

P. XENOPOULO & Co

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԷ ՖՐԱՆԿԱՅ ԹԱՂԻ
Բ. ՔՍԵՆՈՓՈՒԼՕ և Ը

Երկոչարքի եւ Երեքշարքի

1 եւ 2 Հոկտեմբեր

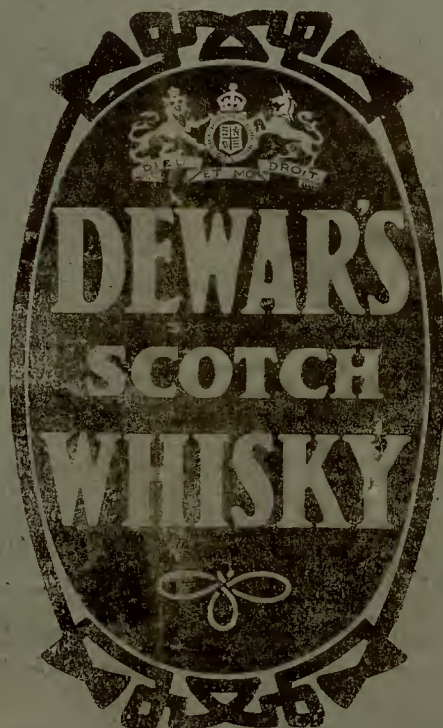

ՄԻՄԻԱՅՆ 2 ՕՐ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՄ

ԵՂԱՆԱԿԻ ՎԵՐՋԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆ
 ԿՏՈՐՈՒԱՆՔՆԵՐ ԵՒ ՄՆԱՑՈՐԴՆԵՐ

ՄԱՐԿԱ
 ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՄ
 ՔՐԻՍՏՈՍ
 ՓՆՏՈՅԵԼԷ

ՆԱԽԱՐԱՐՈՒՄ
 ԵՒ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՄ

ՄԱՐԿԱ
 ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՄ

ԻԶՄԻՐԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԸ

Լ. ԵՒ Լ. ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ